

OBJEKTINIŲ SAKINIŲ NOMINALIZACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOSE¹

Laimutis VALEIKA

1. **Įvadinės pastabos.** Kalbos procese nuolat kuriami ne tik sakiniai, bet ir žodžių junginiai. Sakinio transformaciją į žodžių junginį (t. y. jo nominalizaciją) sąlygoja keli faktoriai. Pirma, komunikacijos procese atsiranda būtinybė kurti naujus vardus ir pavadinimus, betarpiškai kylančius iš kalbinės situacijos. Nėra žodyno, kuriame būtų visų daiktų ar procesų pavadinimai. Antra, žodžių junginiai daro šnekos atkarpą (*discourse*) kompaktišką: sakiniai, konstruojami su žodžių junginiais, perteikia tą pačią informaciją glausčiau, negu šių sakinių ekvivalentai, konstruojami be žodžių junginių. Trečia, nominalizacija dažnai neišvengiama toje pačioje kalbos atkarpoje. Pvz.:

A. 1. *Prezidentas kalbėjo per radiją.* 2. *Jo kalbos idėmiai klausėsi viso pasaulio darbo žmonės.*

B. 1. *Ji šaukė visu balsu,* (2) *bet jos šauksmo niekas nebegirdėjo.*

Veiksmažodžių nominalizacijų vartojimo požiūriu nagrinėjamos kalbos gero- kai skiriasi. Lietuvių kalba, palyginus su anglų kalba, žymiai rečiau naudojasi tokiomis nominalizacijomis. Tačiau pastaruoju metu ir lietuvių kalboje pastebimi tam tikri poslinkiai: besiformuojant moksliniam ir publicistiniam stiliams, abstrakčių daiktavardžių vis daugėja². Junginiai su abstrakčiais daiktavardžiais skverbiasi net ir į mūsų grožinę literatūrą. Reikia manyti, kad ir ateityje jų skaičius augs. Dėl to atsiranda reikalus aprašyti nominalizacijos procesą, atskleisti jų dėsningumus, suklasifikuoti nominalizacijas ir apibūdinti jų funkcinius ypatumus.

2. **Nominalizacijos procesas ir jo esmė.** Kaip jau minėjome, kalbos procese nuolat kuriami nauji junginiai: predikatiniai junginiai transformuojami į nepredikatinus. Dėl to kalbos gramatikoje turi būti taisyklių, pagal kurias generuojami tie junginiai. Sakinio nominalizacija, kaip teigia Č. Filmoras³, yra vardininko

¹ Objektiniais sakiniais laikome sakinius, konstruojamus su papildiniu, t.y. sakinius, kurių struktūrą sudaro veiksnys – tarinys – papildinys.

² Plg. V. Ambrazas, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksės raidos klausimai, „Lietuvių kalba tarybiniais metais“, V., 1966, p. 133.

³ Ch. J. Fillmore, *The Case for Case*, „Universals in Linguistic Theory“, Texas, 1968, p. 12.

ir galininko pavertimas kilmininku. Pvz.: *Marytė rašo laišką*→*Marytės rašymas; laiško rašymas*. Tai, žinoma, pernelyg siauras nominalizacijos apibrėžimas ir dėl to netinka anglų ir juo labiau lietuvių kalbai, kur reikšmingą linksnių sistema susideda iš 6 opozicijų. Kalboje esama junginių (pvz.: *namas miške, skaitantis vaikas*), kur nematome minėtos transformacijos. Antra, ne visuomet ir tiesioginis papildinys išreiškiamas galininku⁴. Pvz.: 1. *Vaikas bijo žaibo*. 2. *Darbininkas atstovauja gamyklai*. 3. *Berņiuukas pasitiki mokytoju*. Transformacijos taisyklių pobūdį (arba junginio formą) sąlygoja pamatinio sakinio (*underlying sentence*) struktūrinės-semantinės ypatybės bei sudaromo junginio tipas.

3. Objektinių sakinių tipai, jų relevantiniai bruožai bei junginių klasifikacija. Apskritai, sakinio nominalizavimo galimybes daugiausia lemia jo semantiniai ypatumai. Sakinio semantika susijusi ne tik su žodžių junginių nominalizavimo galimybėmis – nuo jos priklauso žodžių junginio forma ir tipas. Plg. *John helps Peter* → **John's help of Peter*, bet *John's help to Peter*; *John invites Peter* → **John's invitation to Peter*, bet *John's invitation of Peter*. Arba liet. *Jis pasitiki mokytoju*→**jo pasitikinys*. Bet: *Jis rašo laišką*→*jo rašinys*. Todėl aprašant sakinių nominalizavimo galimybes, labai svarbu apibūdinti pirmiausia jų semantinius bruožus.

Lietuvių ir anglų kalbai būdingi šie objektinių sakinių tipai:

A. X_1 ag. – $V_{obj.}$ – X_2 , kur X_1 yra agensas⁵, V – kauzatyvinės reikšmės objektinis veiksmažodis (be modalinio ir su modaliniu komponentu), o X_2 – objektas, žymintis daiktą.

Pvz.: 1. *Mokinys skaito knygą: The pupil reads a book.*

2. *Mokinys nori skaityti knygą: The pupil wants to read a book.*

B. X_1 ag. $V_{obj.}$ kauz. – X_2 , kur X_1 yra agensas, V – kauzatyvinės reikšmės objektinis veiksmažodis, X_2 – objektas, žymintis tik asmenį (arba tik daiktą). Pvz.: 1. *Jonas pakvietė Petrą: John invited Peter.* 2. *Vaikas sudaužė vazą: The child broke the vase.* 3. *Lietus nuplovė dulkes: The rain washed the dust away.*

C. X_1 ag. – $V_{kauz.}$ rezult. – X_2 , kur X_1 yra agensas, V – kauzatyvinės reikšmės rezultatinis veiksmažodis, o X_2 – objektas, žymintis daiktą. Pvz.: *Berņiuukas rašo laišką: The boy is writing a letter.*

D. X_1 ag. – $V_{kauz.}$ refl. – X_2 , kur X_1 yra agensas, V – kauzatyvinės reikšmės sangražinis veiksmažodis, o X_2 – objektas. Pvz.: *Berņiuukas prausia (si) veidą ir rankas: The boy washes his face and hands.*

⁴ Apie tiesioginį papildinį žr. С. Д. Кацнельсон, Типология языка и речевое мышление, Л., 1972, p. 43–57.

⁵ Plačiau apie agenso, kauzatyvo ir nominatyvo funkcijas žr. D. A. Cruse, Some Thoughts on Agentivity, "Journal of Linguistics", vol. 9, No 1, 1973, p. 11–23; J. M. Anderson, The Grammar of Case. Towards a Localistic Theory, Cambridge, 1971, p. 37, 50; Г. А. Золотова, Очерк функционального синтаксиса русского языка, М., 1973, p. 284–297.

E. X_1 ag. – $V_{\text{kauz. rez.}}$ – X_2 , kur X_1 yra agensas, V – kauzatyvinės reikšmės veiksmažodis, o X_2 – naudos objektas. Pvz.: *Mama nupirko Marytei suknelę: Mother bought Mary a dress.*

F. X_1 ag. – $V_{\text{kauz. rez.}}$ – X_2 , kur X_1 yra agensas, V – kauzatyvinės reikšmės veiksmažodis, X_2 – suvestinis papildinys. Pvz.: *Jie išrinko jį prezidentu: They elected him president.*

G. X_1 ag. – $V_{\text{kauz. loc.}}$ – X_2 – Adv. loc., kur X_1 yra agensas, V – kauzatyvinės reikšmės vietos veiksmažodis, o X_2 – objektas, žymintis daiktą ar asmenį, o Adv. loc. – vietos prieveiksmis ar prieveiksminis žodžių junginys, atliekantis vietos aplinkybės funkciją. Pvz.: *Mergaitė padėjo vazą ant stalo: The girl put the vase on the table.*

H. X_1 ag. – $V_{\text{kauz.}}$ – X_2 – X_3 , kur X_1 yra agensas, V – kauzatyvinės reikšmės veiksmažodis, X_2 ir X_3 – objektai, žymintys daiktą ar asmenį. Pvz.: 1. *Mokytojas padovanojo berniukui knygą: The teacher presented a book to the boy.* 2. *Jonas priminė man savo brolių: John reminded me of his brother.*

I. Adv. loc. – $X_{1\text{ag. neapib.}}$ – $V_{\text{kauz.}}$ – X_2 – X_3 , kur Adv. loc. yra vietos aplinkybė, X_1 – neapibrėžtas agensas, V – kauzatyvinės reikšmės veiksmažodis, X_2 ir X_3 – objektai, žymintys asmenį ar daiktą. Pvz.: *Čia X_1 moko X_2 matematikos (muzikos ir t. t.): Here X_1 teaches X_2 mathematics (music, etc.).*

J. X_1 gen. ag. – $V_{\text{kauz.}}$ – X_2 – X_3 – Inf., kur X_1 yra apibendrintas agensas, V – kauzatyvinės reikšmės veiksmažodis, X_2 ir X_3 – objektai, Inf. – tikslo bendratis. Pvz.: *X_1 naudoja X_2 (šį daiktą) nagams dildyti: X_1 uses X_2 (the thing) to file the nails.*

K. X_1 ag. – $V_{\text{kauz.}}$ – X_2 , kur X_1 yra agensas, V – kauzatyvinės reikšmės analitinės formos (t. y. frazeologizuotas) veiksmažodis, o X_2 – objektas, žymintis asmenį ar daiktą, pn.: *Jis davė jam tinkamą atkirtį: He gave him a rebuff.*

L. X_1 nom. – $V_{\text{stat.}}$ – X_2 , kur X_1 yra pasyvus subjektas, V – pasyvaus veiksmo veiksmažodis, X_2 – objektas, žymintis daiktą arba asmenį. Pvz.: 1. *Aš matau sodą: I see a garden.* 2. *Ji neprisimena manęs: She does not remember me.* 3. *Ji neapkenčia jo: She hates him.*

Nors sakinio struktūrinės savybės apskritai neturi lemiamos įtakos sakinio nominalizavimo potencialams, jų negalima absoliučiai ignoruoti. Reikalas tas, kad sakinio komponentų struktūriniai (sintaksiniai ar morfologiniai) ypatumai gali turėti įtakos tam tikrų junginių tipų derivacijai. Pavyzdžiui, sakiniai, kurių objektas yra daiktavardis, išreikštas galininko ar kilmininko linksniu, paprastai nesudaro vadinamųjų subjektinių-objektinių junginių su pagrindiniu komponentu, išreikštu nomina actionis. Plg. 1. *Jonas moko Petrą* → **Petro mokymas Jonc.* 2. *Jonas padarė skriaudą Petrui* → *Jono skriauda Petrui.* Sakinio struktūriniai ypatumai yra daugiausia susiję su junginio forma; pamatinio sakinio struktūriniai bruožai gali būti net

pakartojami žodžių junginyje. Pvz.: 1. *Vaikas bijo žaibo*→*žaibo baimė*. 2. *Jis padarė man daug priekaištų*→*jo priekaištai man*.

Iš aukščiau paminėtų sakinių, atlikus tam tikras transformacijas, galima sudaryti šių tipų junginius:

1) junginius, kurių pagrindiniu komponentu eina nomina actionis, pvz.: *laiško rašymas: the writing of the letter*;

2) junginius, kurių pagrindiniu komponentu eina nomina agentis, patientis arba nomina instrumenti, pvz.: 1. *šalies valdovas: the country's ruler*. 2. *fašistų kankinys: the fascist's victim*. 3. *naugū dildė: a nail file*;

3) junginius, kurių pagrindiniu komponentu eina nomina acti, pvz.: *jo rašinys: his writing*;

4) junginius, kurių pagrindiniu komponentu eina nomina loci, pvz.: *muzikos mokykla: a music school*;

5) junginius, kurių pagrindiniu komponentu eina nomina concreta, pvz.: 1. *skaitantis vaikas: a reading boy*. 2) *mergaitės knyga: the girl's book*. 3. *tėvo namas: father's house*.

Kokį vaidmenį vaidina minėti semantiniai sakinių bruožai daiktavardinių junginių derivacijoje? Kurių tipų sakiniai yra patys produktyviausi? Sakinių ir atitinkamų junginių gretinimas parodė, kad produktyviausi yra sakiniai, kurių centras išreikštas veiksmažodžiu, žyminčiu aktyvų veiksmą. Kitais žodžiais tariant, tai sakiniai su agenso veiksmiu. Mažiau produktyvūs yra sakiniai, kurių centras veiksmažodis, reiškiantis pasyvų veiksmą (t. y. būseną). Tokių sakinių nominalizacija abiejose kalbose pasižymi didesniu ar mažesniu sporadiškumu: neretai tarp veiksmažodžio ir jo vedinio nematyti darybinių ryšių, t. y. šio tipo sakiniai paprastai teikia junginius su supletyvišku daiktavardžiu. Pvz.:

A. 1. *Berniukas blogai girdi*→*blogas berniuko girdėjimas* (retesnis); *bloga berniuko klausa*.

2. *Berniukas girdi muziką*→*muzikos girdėjimas* (retesnis).

3. *Berniukas blogai mato X*→*blogas berniuko matymas* (retesnis); *blogas berniuko regėjimas*.

B. 1. *The boy hears well* → *the boy's hearing*.

2. *The boy hears music* → **the boy's hearing*.

3. *The boy sees things badly* → *the boy's poor sight*.

C. 1. *Šis žmogus (nu) jaučia pavojų* → *pavojaus (nu)jautimas; pavojaus jausmas*.

2. *The man feels danger* → *a feeling of danger*.

Iš visų pasyvaus veiksmo veiksmažodinių sakinių savotiškai išsiskiria sakiniai su vadinamaisiais afektiniais veiksmažodžiais: nominalizavimo galimybių požiūriu šie sakiniai panašūs į sakinius, kurių centras yra veiksmažodis, reiškiantis aktyvų veiksmą. Pvz.:

- A. 1. *Marytė myli Joną* → *Marytės meilė: Mary loves John* → *Mary's love*.
 2. *Marytė neapkenčia Jono* → *Marytės neapykanta: Mary hates John* → *Mary's hate of John*.
- B. 1. *Petras nemėgsta muzikos* → *muzikos nemėgimas: Peter dislikes music* → *(Peter's) dislike of music*.

Žodžių junginių, išvestų iš sakinių su pasyvaus veiksmo veiksmažodžiu, analizė parodė, kad tokių junginių pagrindinis komponentas abiejose kalbose dažniau išreikštas konversijos keliu⁶ sudarytu vediniu (*meilė: love, neapykanta: hatred*), negu vediniu su priesaga *-imas (-ymas)*. Priežasties turėtume ieškoti vedinių semantikoje: vediniai su priesaga *-imas (-ymas)* paprastai žymi nominalizuotą veiksmą (procesą), o galūniniai vediniai – būseną arba papildo veiksmo reikšmę, suteikdami jam tam tikrą atspalvį – rezultato, vietos ar kt.

Nemažą vaidmenį vaidina ir kitos, papildomos, veiksmažodžio semantinės ypatybės. Pvz.: paprastai tik rezultatiniai veiksmažodžiai gali sudaryti 3-ojo tipo junginius. Junginį, kurio pagrindinis komponentas yra nomen instrumenti, paprastai sudaro sakiny su apibendrintu veiksniu bei paskirties naudininku, o junginį, kurio pagrindinis komponentas yra nomen loci – sakiny su adverbaliu komponentu bei apibendrintu veiksniu.

4. Junginių su pagrindiniu komponentu, išreikštu nomen actionis, derivacija ir semantinė interpretacija (dviejų komponentų junginiai). Pirmiausia aptarkime formaliąją pusę – transformacijos taisyklės, kurios turi būti naudojamos, sudarant kalbamus junginius. Kaip jau minėta, taisyklių skaičius ir pobūdis priklauso nuo sakinio semantinių ypatybių bei jo komponentų morfologinės išraiškos. Visas transformacijos taisyklės galima aprašyti tokia seka:

1) morfeminė taisyklė: veiksmažodį keičiame atitinkamu daiktavardžiu⁷, pvz.: *Mokinys skaito knygą* → *skaito* → *skaitymas*.

2) morfeminė taisyklė (lietuvių kalboje) – sintaksinė (determinacijos) taisyklė (anglų kalboje). Lietuvių kalboje objekto galininkas keičiamas į daiktavardį kilmininko linksniu, pvz.: *knygą* → *knygos* → *skaitymas knygos*. Anglų kalboje taikoma determinacijos taisyklė – veiksmažodinis daiktavardis ir jį lydįs komplementas determinuojami žymimuoju artikeliu: *reading a book* → *the reading-the book*.

⁶ Konversija čia sąlygiškai laikomas žodžių darybos būdas, kuomet pridedama nulinė priesaga. Skirtingai nuo anglų kalbos, konversijos keliu sudaryti žodžiai lietuvių kalboje turi galūnes (Plg. A. Girdešis, V. Žulys, „Lietuvių kalbos gramatika, I, Vilnius, 1965, II, ten pat, 1971“ (recenzija), „Baltistica“, IX (2), 1973, p. 212).

⁷ Taupydami vietą, čia nepateikiame sufiksinių morfemų inventorius. Su juo galima susipažinti V. Urbučio darbe „Daiktavardžių daryba“ (Lietuvių kalbos gramatika, I, Vilnius, 1965, p. 288–306) ir Hanso Marčando darbe – H. Marchand, *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*, München, 1969.

3) sintaksinė taisyklė – lietuvių kalboje veiksmažodinis daiktavardis sukeičiamas vietomis su papildiniu: *skaitymas knygos*→*knygos skaitymas*. Ši taisyklė gali būti ir netaikoma, jeigu junginys bus vartojamas aplinkoje, kur prijungiamasis komponentas determinuojamas pažyminio šalutiniu sakiniu ar atributyviškai vartojamu dalyviu. Pvz.: *Jis sankcionavo žudymą beginklių kareivių, patekusių į nelaisvę* (A. Poltorakas, Niurnbergo epilogas, V., 1968, p. 322). Anglų kalboje – tarp veiksmažodinio daiktavardžio ir jo komplemento įterpiamas prielinksnis *of*: *the reading-the book*→*the reading of the book*. Sūprantama, transformacijos taisyklių pobūdis keisis, jeigu sudarysime kitus junginių tipus arba jeigu sudarysime net to paties tipo junginius iš sakinių, turinčių kitokių semantinių-struktūrinių bruožų. Pvz.: 1. *Mergaitė neapkenčia pamotės*→*neapykanta pamotei*. 2. *The girl hates her stepmother*→*the hatred for the stepmother*. Anglų kalboje dviejų komponentų junginys gali būti sudaromas panašiai, kaip ir atitinkamas lietuvių kalbos junginys, jeigu nominalizacija apims komponentą, žymintį asmenį. Plg. *berniuko skaitymas: the boy's reading*. Sudarant kalbamojo tipo junginius, svarbiausias vaidmuo lietuvių kalboje priklauso kilmininko linksniui, o anglų kalboje – bendrajam linksniui. Anglų kalboje kilmininko vartojimo sfera sutampa su lietuvių kalbos kilmininko sfera tik vienu atveju, būtent, kai nominalizuojamas subjektas ar objektas, žymintis asmenį ar suasmenintą daiktą. Jeigu nominalizuotas subjektas ar objektas žymi daiktą, anglų kalboje paprastai vartojamas bendrasis linksnis.

Tais atvejais, kada nominalizuoti sakinio komponentai netenka savo morfologinių ar kitokių distinktyvinių rodiklių, toks junginys neretai pasidaro dviprasmiškas. Kitais žodžiais tariant, išorinėje struktūroje (žodžių junginyje) vidiniai (t. y. semantiniai) santykiai tarp junginio komponentų neutralizuojami. Pasižiūrėkime, kokie junginiai gali būti interpretuojami dvejopai. Struktūriniu požiūriu lietuvių kalboje tai turėtų būti junginiai, išriedėję iš sakinių, kurių papildinys išreikštas daiktavardžio galininku (rečiau kilmininku), o anglų kalboje – junginiai, išriedėję iš sakinių, kurių papildinys išreikštas daiktavardžiu be prielinksnio. Pvz.: 1. *Rašytojas pakvietė svečią*→*rašytojo pakvietimas*. 2. *The writer invited the visitor*→*the writer's invitation*. Semantiniu požiūriu tai junginiai, išriedėję daugiausia iš sakinių su aktyvaus veiksmo veiksmažodžiu. Bet tai labai bendras paaiškinimas. Pažvelgę į aukščiau pateiktą sakinių klasifikaciją, pastebime, kad semantiniu požiūriu aktyvaus veiksmo veiksmažodžiai nėra vienodi. Pvz.: *skaityti: read*, *rašyti: write* turi valentingumą objektui, reiškiančiam asmenį. Plg. **skaityti žmogų*, **rašyti žmogų* (bet *aprašyti žmogų*). Junginiai, sudaryti iš tokio tipo sakinių, yra žymėti objekciniai arba žymėti subjektiniai. Ši taisyklė kartais galioja ir tuo atveju, kai subjektas yra suasmenintas daiktavardis, žymintis gamtos reiškinius. Pvz.: *Lietus nuplovė dulkes* → *dulkių nuplovimas*. Tačiau iš sakinio *Vėjas siūbuoja medį* sudarome jau homonimišką junginį *medžio siūbavimas*. Priežasties reikėtų ieškoti daiktavar-

džio *medis* funkcinėse savybėse. Skirtingai nuo daiktavardžio *dulkės*, daiktavardis *medis* gali funkcionuoti ir kaip suasmenintas subjektas objektniame sakinyje. Kiti klasifikacijoje pateikti veiksmažodžiai gali turėti objektą, išreikštą tik asmeniu. Pvz.: *pakviesti: invite, nubausti: punish*. Kaip ir reikėtų tikėtis, toks sakinyss sudarys homonimiškus junginius, t. y. junginius, kurie gali būti suvokiami kaip subjektniai ir kaip objektniai. Tokius junginius vadinsime subjektniais-objektniais. Pvz.: *rašytojo pakvietimas: the writer's invitation*.

Kalbėdami apie junginių, išriedėjusių iš aktyvaus veiksmo veiksmažodžių, interpretaciją, apibendrintai galėtume pasakyti taip: išskyrus tuos atvejus, kai daiktavardis gali būti suvokiamas kaip suasmenintas subjektas, junginys, kurio prijungiamasis komponentas yra daiktavardis, žymintis daiktą, turės objektnę interpretaciją⁸. Kalboje daiktavardžiai, žymintys daiktus, paprastai vartojami papildinio, o ne veiksmo funkcija⁹. Net ir tuo atveju, kai junginys yra išriedėjęs iš sakinio su subjektniu-objektniu veiksmažodžiu, paprastai dominuoja objektniai santykiai. Išimčių sudaro tik junginiai, išriedėję iš sakinių su apibendrintu veiksmu. Plg. 1. *Petro teismas: Peter's trial*. 2. *Karaliaus (=karališkas) teismas: King's trial*. Minėtą tendenciją galima paaiškinti nevienoda subjekto ir objekto padėtimi veiksmažodžio atžvilgiu: objektniame sakinyje stipresni ryšiai esti tarp veiksmažodžio ir objekto, negu tarp veiksmažodžio ir jo subjekto. Objektniai santykiai gali visiškai nustelbti subjektnius, kai prijungiamasis komponentas išreikštas įvardžiu. Plg. *Jono teismas: John's trial* ir *jo teismas: his trial*. Įvardžiai, kurie yra tik pusiau reikšminiai žodžiai, praranda čia savarankiškumą ir virsta savotiškais artikeliais.

Kaip teigia Jespersenas, junginio interpretacija gali būti sąlygojama junginio pozicijos sakinyje¹⁰. Norėdamas tai įrodyti, Jespersenas pateikia štai koki pavyzdį: *His assistance is required* (subjektniai santykiai) – *Come to his assistance* (objektniai santykiai). Šis kriterijus, deja, tinka tik šio tipo junginiams, t. y. junginiams, išvestiems iš sakinių su vadinamuoju krypties (datyvo) papildiniu. Plg. *He assisted him* – *He gave assistance to him*. Tą patį galima pasakyti ir apie lietuviškąjį ekvivalentą *jo parama (pagalba)*. Savybinis įvardis ar daiktavardis kilmininko linksnyje, kaip žinia, niekuomet neišreiškia kalbamųjų santykių. Visais kitais atvejais junginio pozicija sakinyje nepadeda interpretuoti junginio. Plg. 1. *Mes kalbėjome apie Jono areštą: We discussed John's arrest* ir *Jono areštas buvo aptartas susirinkime: John's arrest was discussed at the meeting*.

⁸ Plg. Н. М. Богдан, Обусловленность значений родительного падежа при отглагольных существительных в украинском языке, „Категория падежа в структуре и системе языка (Материалы научной конференции)“, Рига, 1971, p. 18–19.

⁹ Mūsų analizė rodo, kad junginio interpretacija kuo glaudžiausiai susijusi su veiksmažodžio semantika. Deja, šiuo metu dar neturime darbų, kuriuose valentingumas būtų detaliau nagrinėjamas semantiniu aspektu.

¹⁰ О. Есперсен, Философия грамматики, М., 1958, p. 195.

Junginiai, išriedėję iš sakinių su pasyvaus veiksmo veiksmažodžiu¹¹, interpretuojami kaip subjektiniai. Pvz.: 1. *berniuko regėjimas: the boy's sight*. 2. *berniuko klausa: the boy's hearing*¹². Objektinė interpretacija būdinga tik junginiams, išriedėjusiems iš sakinių su veiksmažodžiu, reiškiančiu emocijas. Pvz.: *motinos meilė: mother's love*.

Kadangi nagrinėjamos kalbos teikia nemaža vadinamųjų subjektinių-objektinių junginių, kyla klausimas: kaipgi interpretuojami tokie junginiai? Savaiame suprantama, svarbiausias vaidmuo priklauso kontekstui, kalbinei situacijai. Teikdami kontekstui ir situacijai didelę reikšmę, neturėtume pamiršti, kad ir pati kalba neretai turi priemonių (morfologinių ar sintaksinių) junginiams diferencijuoti. Plg. *motinos meilė: meilė motinai; the mother's love, the love for the mother*. Įdomu pastebėti, kad paprastai diferencijuojami tik potencialiai dviprasmiški junginiai. Pavyzdžiui, nėra jokio reikalo diferencijuoti junginį *grožio (tiesos) meilė*, nes junginys, kurio prijungiamasis komponentas išreikštas abstrakčiu daiktavardžiu, bus suvoktas kaip objektinis: abstraktūs daiktavardžiai tiek lietuvių, tiek anglų kalbose paprastai atlieka papildinio, o ne veiksmo funkciją. Kilmininkas vis dėlto kartais keičiamas naudininku (*meilė grožiui*), bet tai daroma stilistiniais sumetimais.

Junginio interpretacija gali priklausyti ir nuo pagrindinio komponento (veiksmažodinio daiktavardžio) reikšmės. Plg. *Katrės išdavimas* (subjektiniai-objektiniai santykiai) – *Katrės išdavystė* (subjektiniai santykiai)¹³. Kaip jau sakėme, tarp veiksmažodinių daiktavardžių, sudarytų su priesaga *-imas (-ymas)* ir konversijos keliu sudarytų veiksmažodinių daiktavardžių yra reikšmės skirtumas: pirmieji savo reikšme glaudžiausiai susiję su pamatiniu veiksmažodžiu, o antrieji – nutolę nuo veiksmažodžio, labiau panašūs į konkrečios reikšmės daiktavardžius. Kitais žodžiais tariant, pirmojo tipo vediniuose dominuoja procesiškas, o antrojo –

¹¹ Pasyvaus veiksmo veiksmažodžiai paprastai koreliuoja su aktyvaus veiksmo veiksmažodžiais: *girdėti – klausyti (hear – listen)*, *matyti – žiūrėti (see – look)*, *prisiminti – priminti (remember – remind)* ir t.t.

¹² Tradicinėje kalbotyroje regėjimo, girdėjimo ir mąstymo veiksmažodžiai paprastai priskiriami prie pasyvaus veiksmo (būsenos) veiksmažodžių. Toks požiūris, mūsų manymu, nėra absoliučiai teisingas: kalbamųjų veiksmažodžių kategorija yra gana plati – ji apima ne tik pasyvaus veiksmo (būsenos), bet ir aktyvaus veiksmo veiksmažodžius (pvz.: *atminti: commemorate – didvyrių atminimas: the commemoration of the heroes*). Antra vertus, tokio veiksmažodžio konkrečią reikšmę sąlygoja laiko bei veiksmo kategorijos. Plg. *Ar tu supranti šį uždavinį?* (pasyvus veiksmas) – *Ar tu jau supratai šį uždavinį?* (aktyvus veiksmas).

¹³ Transformaciniu požiūriu kalbamieji žodžių junginiai turi skirtingas vidines struktūras. *Katrės išdavimas* yra išvestas iš *X išdavė Katrę*, o *Katrės išdavystė* – iš *Katrė išdavė x*, kitais žodžiais tariant, pirmajame žodžių junginyje *Katrė* yra pamatinio sakinio rema, o antrajame – pamatinio sakinio tema (apie aktualiąją skaidą žr. D. Girdėnienė, Aktualioji skaida ir jos vaidmuo bei reikšimo būdai lietuvių kalboje, „Kalbotyra“, XXII (1), 1971, p. 35).

daiktiskumas¹⁴. Tai gana akivaizdžiai rodo ir tas faktas, kad dažniausiai antrojo, o ne pirmojo tipo vediniai vartojami daugiskaitos forma.

Anglų kalboje nepastebėta objektinių veiksmažodžių, galinčių sudaryti analogiškas sinonimines poras. Tokie žodžių junginiai kaip *the returning of the soldiers* ir *the return of the soldiers* yra išriedėję iš skirtingų sakinių: 1) *X returned the soldiers* → *the returning of the soldiers* (objektiniai santykiai). 2) *The soldiers returned X* → *X's returning* (objektiniai santykiai). 3) *The soldiers returned home* → *the return of the soldiers* (subjektiniai santykiai).

Junginio interpretacija priklauso ir nuo veiksmažodinio daiktavardžio skaičiaus kategorijos: junginiai, kurių pagrindinis komponentas yra išreikštas daugiskaitos forma ir kilęs iš įvykio veiklo veiksmažodžio, paprastai suvokiami kaip subjektiniai, plg. *the killings of the man*. Lietuvių kalboje analogiškų junginių nepasitaiko. Paprastai tik sakiniai su eigos veiklo veiksmažodžiu teikia junginius, kurių pagrindinis komponentas yra išreikštas daugiskaitos forma. Pvz.: *žmogaus gundymai*. Bet toks junginys yra dviprasmiš: jis gali būti suvoktas ir kaip subjektinis, ir kaip objektinis. Kita priemone lietuvių kalboje galima laikyti sangrąžos afiksą *-si*. Pvz.: *Adomo išgelbėjimas* → *Adomo išsigelbėjimas*.

Baigiant reikia pridurti, kad vis dėlto morfologinių priemonių šiam reikalui neužtenka. Junginių morfologinė diferenciacija lietuvių kalboje yra ribotas reiškiny. Neretai konversijos keliu sudaryti veiksmažodiniai daiktavardžiai yra išlaikę objektingą reikšmę. Pvz.: *senelės priežiūra*. Tam tikrame kontekste šis žodžių junginys gali būti suvokiamas ir kaip objektinis, ir kaip subjektinis. Antra vertus, tokie vediniai yra dažnai išriedėję iš skirtingų sakinių. Plg.: *vaikų gynimas* – *vaikų gynyba* (plg. *šalies gynyba*). Junginys *vaikų gynyba* įmanomas tik kaip sporto terminas. Anglų kalba šiam tikslui neturi morfologinių priemonių: tokie junginiai diferencijuojami sintaksinėmis priemonėmis. Pvz.: *the teacher's punishment* – *the punishment by the teacher*. Diferencijuodamos šio tipo junginius, abi kalbos žymiu mastu naudojami kontekstu bei kalbine situacija.

¹⁴ Vediniai su priesaga *-imas (-ymas)* žymi sudaiktavardintą veiksmą (rečiau būseną), o vediniai su nulinėmis priesagomis – paprastai papildo pirmuosius, suteikdami jiems tam tikrų atspalvių. Šiuo požiūriu pirmieji vediniai yra būtini, o antrieji – fakultatyvūs, t.y. jeigu kalboje yra antrojo tipo vedinių, tai turi būti ir pirmojo.

THE NOMINALISATION OF OBJECTIVE SENTENCES IN LITHUANIAN AND ENGLISH

Summary

An attempt is made to describe the nominalising transformations of objective sentences in Lithuanian and English. The nominalising properties of an objective sentence are mostly determined by its semantics. The most productive in Lithuanian and English are sentences containing action verbs. Two-constituent nominalisations generated by objective sentences may be ambiguous. The ambiguity is generally resolved by the context. Apart from the context, morphological (in Lithuanian) and syntactical (in English) means may be used.